

8. Чікарькова М. Ціннісні орієнтації сучасного інформаційного суспільства та проблеми контркультури / М. Чікарькова // Збірник наукових праць НДІ українознавства. – К. : Рада, 2008. – Т. XIX. – С. 44–57.

9. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України / В. Шинкарук // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.mon.gov.ua>.

## РЕЗЮМЕ

**С. С. Любарский.** Тенденции и проблемы модернизации современного образования Украины.

*В статье проанализированы реформы в области высшего образования и основные тенденции и проблемы его модернизации в контексте национальных приоритетов. Сегодня уже, видимо, никто не сомневается в том, что конкурентоспособность и устойчивый экономический рост Украины может обеспечить только такая система образования, которая будет реализовывать программу, направленную на сохранение и приумножение накопленных наукой и практикой общественных знаний.*

**Ключевые слова:** высшее образование, модернизация, конкурентоспособность, национальные приоритеты.

## SUMMARY

**S. S. Lyubarskyy.** Trends and Problems Upgrading of Modern Education in Ukraine.

*In the article the reforms in the field of higher education and basic trends of the modernization in the context of national priorities are analyzed. Today probably has doubt that competitiveness and economic growth of Ukraine can be secured only by such system of education that will realize the program directed to preservation and multiplication of social knowledge accumulated by science and practice.*

**Key words:** higher education, modernization, competitiveness, national priorities.

УДК 1:37:316

**Г. Д. Берегова**  
Херсонський державний  
аграрний університет

## МЕТОДОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

*У статті розглянуто роль філософії освіти в новій вітчизняній соціокультурній реальності, що полягає в методологічному підході до освітньо-виховного процесу, реформуванні системи освіти та піднесенні її рівня до розвитку світової культури.*

**Ключові слова:** *філософія освіти, соціокультурна реальність, освіта, виховання, соціалізація, культура.*

Нова соціокультурна реальність в Україні вимагає, відповідно, і нового рівня рефлексії поняття «освіта», змісту, соціокультурних особливостей, визначення сучасного аксіологічного підґрунтя освіти, ролі та місця освіти в суспільстві ХХІ ст. та перспектив її розвитку. Тому найважливішого значення набуває питання про становлення сучасних методологічних засад такої галузі дослідження, як філософія освіти, що є основою для здійснення комплексного підходу до вирішення проблем сучасної освіти.

Освіта й виховання є складовими соціалізації особистості – засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, притаманних повноправним членам суспільства, входження індивіда в соціум. Багатогранність процесу розвитку особистості сучасні дослідники в галузі соціальної філософії і соціології (В. Андрущенко, В. Бакіров, В. Бех, Е. Герасимова, Є. Головаха, В. Городяненко, В. Євтух, М. Лукашевич, Т. Цимбал, Н. Черниш, Ю. Яковенко й ін.) передають такими багатьма категоріями – формування, виховання, адаптація, соціалізація, самовиховання, акцентуючи увагу на тому чи іншому аспекті цього процесу [3, 286–298].

Сучасний дослідник у галузі соціальної педагогіки С. Пальчевський зазначає, що соціалізація особистості складається з двох взаємопов'язаних етапів – адаптації та інтерналізації: перший передбачає пристосування людини до навколишнього суспільного середовища, другий – засвоєння та привласнення людиною знань, норм певного суспільства, що стають складовими елементами самосвідомості її особистості. Основним ж сферами соціалізації індивіда дослідник вважає спілкування, діяльність і самосвідомість [9, 7]. Соціалізація як двосторонній процес взаємодії людини й суспільства охоплює різноманітність механізмів соціального розвитку особистості й конкретно входження індивіда в соціум через систему освіти, прилучення його до знань, людського досвіду, культури тощо.

Протягом навчання людина засвоює соціальний досвід у формі знань, розвиває свої задатки та здібності, формує інтереси й нахили – закладаються основи світосприймання молодого людини та розвиваються навички суспільної діяльності; через освіту здійснюється передача інформації про нагромаджені людством цінності матеріальної та духовної культури, забезпечується наступність у розвитку суспільного виробництва. Знання завжди постають провідною формою діяльності суб'єкта, його соціалізації, адже стимулюють розвиток пізнавальних здібностей особистості, закладають основи допитливості, прагнення знань, пізнавальних потреб. А все це сукупно зумовлює формування спрямованості індивіда на активну соціальну діяльність, ініціативу й творчість.

Окрім того, суспільство є найвищою формою розвитку й руху матерії: розвиваючись саме, воно є перетворюючою силою усього, що є навкруги. Й оскільки людина й суспільство нерозривні, то лише в суспільстві вона

реалізується як особистість, завжди залишаючись суттю всіх соціальних утворень. «Свобода особистості може бути здійснена в просторі соціальних можливостей за умови відповідальності самої особистості за вибір і здійснення однієї з них. Тому треба учить й учитися бачити можливості, уміти підраховувати ймовірності і наслідки їхнього здійснення. Отже, нелінійне мислення, а також відповідні йому форми поведінки та діяння, створювані через новий зміст освіти, рано чи пізно повинні позначитися на культурному стані суспільства, здатності вільних «варіативних» особистостей до взаєморозуміння і співробітництва» [11, 39].

Культурний стан суспільства своєю чергою припускає розгляд культури й аналіз її функціональних станів, властивих їй форм адаптації до внутрішніх і зовнішніх напружень, стійкої організації її функціональних одиниць, а також характерних для нього норм і відносин з оточенням. Культурна система суспільства характеризує культуру й культурні об'єкти (артефакти) як стійкі утворення, породжені й підтримувані завдяки виконанню соціально значущих функцій. Вивчення культури як системи дозволяє визначити структуру, функціональне наповнення, конфігурацію й зміст взаємодіючих елементів, виявити механізми підтримки цілісності культури в часі, розкрити її функціональні варіації й структурні зміни як відповіді на різні виклики, у т.ч. і зовнішні [8].

Серед таких конфігурацій необхідно виділити соціокультурне середовище з його складовими: освіта, виховання, сімейно-побутова сфера, трудова, середовище громади, культурно-просвітницьке середовище, управлінсько-координаційне і т. ін. Соціокультурне середовище А. Капська визначає педагогічним фактором розвитку соціально активної молоді, доцільно пропонуючи у характеристиці соціокультурного середовища враховувати фактор часу і простору, які відображають соціальне буття культури, а також змінність цінностей у конкретному історичному соціокультурному середовищі. У структурі «людина – соціокультурне середовище» дослідниця центральною, безумовно, визначає людину, а призначенням соціокультурного середовища визначає, по-перше, формування соціально й особистісно значущих потреб, інтересів, запитів і забезпечення умов для їх задоволення відповідно до соціальних і культурних норм; по-друге, створення умов для самореалізації духовних сил особистості і соціальних спільнот; по-третє, забезпечення відтворення соціокультурного потенціалу [7, 106–107].

Звернення до соціокультурного середовища як педагогічного фактора розвитку й формування світоглядних позицій сучасної молоді пояснюється передусім загальними тенденціями розвитку освіти в межах світової і національної культури, оскільки соціокультурне середовище: 1) охоплює освітню, виховну, сімейно-побутову, трудову, громадську, культурно-просвітницьку, управлінсько-координаційну сфери життєдіяльності молоді: чим багатшим є соціокультурне середовище, тим легше кожній молодій людині розкрити індивідуальні можливості, спиратися на них з урахуванням виявлених інтересів, нахилів і об'єктивного досвіду, набутого в сім'ї, школі, на роботі, у

процесі реальної взаємодії зі світом; 2) простір для самореалізації молоді людини: чим ширшим є середовище, яке відкриває людині доступ до загальнолюдських і культурних цінностей, чим воно багатогранніше; чим воно більше надає можливостей для саморозвитку молодій людині, тим більше воно відповідає вимогам і умовам, необхідним для соціального становлення особистості; 3) багатогранний фактор розвитку соціальної активності молоді: багатofункціональне, багатofакторне, спільне поле охоплює не лише професійний чи побутовий, інформаційний чи освітній простір, а й пронизує всю життєдіяльність особистості, формує певний спосіб життя.

А. Капська стверджує, що фактори освітнього середовища (навчання, виховання, просвітництва, дослідницької діяльності) є найбільш ефективними в соціальному становленні молоді, особливо це стосується студентів навчальних закладів різного типу: «багатогранність факторів освітнього середовища сприяє формуванню у молоді таких якостей, як інтелектуальна мобільність, готовність засвоювати нову інформацію, рівень освіченості, культури й почуттів, об'єктивне і наукове пізнання світу» [7, 110–113].

Сучасну загальносвітову тенденцію розвитку культури визначає перехід від постіндустріального суспільства до інформаційного: інформація набуває пріоритету серед усіх інших культурних цінностей та вважається їх підґрунтям. Постійне відставання освіти від потреб суспільства, відсутність освітніх форм для трансляції головного здобуття сучасного наукового знання у формуванні людини ХХІ ст. потребує обґрунтування методологічних засад філософії сучасної освіти як нового рівня дослідження і розв'язання багатьох проблем людського буття.

Філософсько-методологічний підхід до освіти визнає С. Довгаль, спираючись на твердження про те, що «філософія освіти забезпечує узагальнену відповідь на кризові питання, оскільки займається граничними основами освіти й педагогіки (місце і смисл освіти в культурному універсумі, розуміння людини та ідеалу освіченості, смисл та особливості педагогічної діяльності тощо), і на цій основі здатна розробляти форми оптимізації освітньої практики» [6, 147].

Філософське дослідження освітніх проблем відкриває можливості узагальнюючого аналізу розвитку системи освіти в контексті основних соціокультурних змін сучасного суспільства, а розгляд освітніх проблем у межах філософської методології дає змогу дослідження взаємозв'язку соціальних та освітніх змін, що принципово важливо для проектування та генерування посткласичних форм освітньої діяльності. Отже, розвиток філософії освіти повною мірою пояснюється надіями вчених і практиків саме на цьому шляху вирішити ті проблеми сучасної освіти та реалізувати її функціональний імператив як фактора становлення постіндустріального суспільства [6, 147–148]. «Специфіка філософського підходу, – зазначає В. Андрущенко, – зумовлюється тим, що в його межах реалізується розгляд освіти не з того чи іншого боку – останнє – прерогатива конкретних дисциплін, – а як певної цілісності» [2, 6]. Н. Сухова своєю чергою стверджує, що нова

соціокультурна реальність має такі основні характерні риси: 1) суттєві зміни в субординації системи цінностей, зумовлені формуванням нового типу відносин у суспільстві, потребою в новій світоглядній орієнтації; 2) нові явища у культурі, які надають великі можливості для оптимізації реалізації прихованого потенціалу особистості; 3) суттєве розширення поля диференціації життєвих потреб і здібностей; 4) початок діалогу між основними культурними течіями в сучасному світі [10, 3].

Нова вітчизняна соціокультурна реальність складається на тлі світових культурно-трансформаційних змін, основою теорії і практики яких є модернізація. Практика ж модернізаційних змін, як слушно зазначає Р. Вечірко та ін., пов'язується з просвітництвом, індустріалізацією, відходом від традиційного суспільства. Подальший соціальний розвиток пов'язаний з переоцінкою цінностей модернізму на початку ХХ ст. і формуванням постмодерністичних тенденцій, що активно відбивається в новій вітчизняній соціокультурній реальності [4, 221–222]. Відповідно до українських умов такими особливостями трансформації є насамперед незавершеність одних модернізаційних процесів і накладання на них інших, різних за своєю природою, що породжує ефект їх суперечливого існування, а іноді й симбіозу. Так, процеси незавершеної дореволюційної модернізації змінюються радянською соціалістичною модернізацією, іншою за змістом, характером і соціальною спрямованістю, яка теж не досягла своєї мети і була перервана особливим періодом перебудови як проміжної експериментальної форми, в якій деякі елементи культури капіталістичного суспільства використовувались для оновлення соціалістичних цінностей.

Сучасний перехідний період трансформації українського суспільства і його культури характеризується різноголоссям доволі стійких утворень соціалістичної культури, відтворенням коренів етнічної культури, кристалізацією нового рівня національно-культурної самосвідомості, сучасними явищами модернізаційної культури західного штибу, освоєнням глобалізаційного культурного простору, навальним нарощуванням зросійщення, яке оперативно відповідає новим модернізаційним потребам, бо часто задовольняє їх творами більшого тиражу, а іноді і якості, ніж українські. Як вважає І. Дзюба, «маємо концентрований зовнішній тиск задля забезпечення наслідків русифікації та їх поглиблення» [5, 3].

Нові глобалізаційні виклики значно видозмінюють світовий культурний простір, співвідносячись з постмодерністськими тенденціями, що виявляються в інформатизації, нових напрямках розвитку мистецтва, принципах культурної творчості, новій науковій методології. Відомий культуролог І. Дзюба вважає «глобалізацію ... можна розглядати як «капіталістичну» альтернативу комуністичній ідеї інтернаціоналізму, з тим, що остання несла в собі незрівнянно більший гуманістичний зміст» [5, 9]. Зростаючий мультикультуралізм не тільки породжує можливі культурні конфлікти, а й нові можливості для поступу національної культури, але в тому разі, якщо модернізаційні зміни супроводжуються попередньою підготовкою

ментальності до них з метою забезпечення одночасного виходу не тільки на національну, а й на планетарну ідентичність.

Формуванню нової соціокультурної реальності передувало демократичне оновлення суспільства (шляхом зняття тиску тоталітаризму) та розвиток і збереження забутих або свідомо зневажених національних цінностей, що відбулось у перебудовний період. Проголошення незалежності України зумовило радикальні зміни в суспільстві, котрі суттєво позначились на становищі вітчизняної соціокультурної реальності: відбулася зміна статусу, ролі й функцій національної культури; формування нових виробничих відносин породжують нові класи й верстви суспільства, нову психологію, мораль, людські взаємини, форми культурного буття, стилю і способу життя; наявною стає відверта експлуатація «новими українцями» наукового, економічного і культурного потенціалу суспільства за нульового чи мінімального внеску в культуру; комерціалізація мистецтва посилює соціальну нерівність у доступі до культури в цілому, особливо в освіті, де виникає розгалужена мережа елітарних високооплачуваних закладів, а освіта набуває станового характеру.

Ці й інші суперечності спричиняють нові зони соціально-культурних напружень, які деформують традиційну українську ментальність, породжують мораль і психологію зверхності одних (збагатілих) та приниженості інших, бідних і незабезпечених – так соціально-культурна структура українського суспільства стає різноманітнішою, підкреслюючи соціальну диференціацію суспільства. Всі соціально-культурні зміни в суспільстві відбуваються в контексті нового соціального вибору індивіда, який визначився у своєму негативістському ставленні до соціалізму, але не має однозначної позиції щодо нової соціальної реальності. Ця перехідність, межовість, невизначеність породжує колапс діяльності, втрату напрямку дій, змістовності, соціальної мети і завдання, призводить до розладнання функціонування соціальних підсистем (виробничої, політичної, культурно-освітньої тощо) та їх скоординованості.

Зміна соціальних орієнтацій супроводжується насамперед переоцінкою цінностей і формуванням їх нової ієрархії. Характерною рисою нової соціокультурної реальності стає зміна суспільного і громадського статусу релігії, релігізація значних верств населення, зростання впливу релігії на мораль, мистецтво, спосіб життя, ціннісні орієнтації. Однак агресивна пропаганда західних цінностей у їх не кращих зразках певною мірою деформує ще не усталену систему національних цінностей, робить привабливим для молоді «героїв» західного світу, часто чужих нашій моралі і нашому менталітету. Так перехідний період характеризується втратою моральних орієнтирів, зростанням моральної деградації суспільства, його корупцією та криміналізацією. Але у зв'язку з ускладненням проблеми вибору духовних цінностей посилюється потреба в новому просвітництві, розвитку альтернативних форм освіти, в оновленні всієї системи виховання, що повинно відповідати потребам оновлення суспільства. Так, за ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України було створено кілька основоположних документів та прийнято низку постанов і програм:

міжгалузеву перспективну програму «Освіта ХХІ ст.», «Засади гуманітарної освіти в Україні», концепцію «Основи національного виховання», «Українознавство в системі освіти». В потоці сучасних новацій у духовному житті українського суспільства відбувається зміщення уваги системи освіти, громадянського виховання з базового принципу колективізму на особистість, на врахування індивідуалістичних засад української ментальності як чинника активізації соціальної енергії, яке часто перероджується в індивідуалізм [4, 235–237].

З огляду на вищезазначений стан вітчизняної соціокультурної реальності, перед освітою та її філософськими засадами постають принципово нові й важливі проблеми, адже загострення глобальних проблем, яке все більше загрожує знищенню людства, потребує саме суттєвих змін усієї стратегії діяльності останнього, а тому й формування нового типу практичного світогляду і визначає цю стратегію. «Освіта в умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції перетворюється на складний соціальний організм, що відіграє визначальну роль у суспільному прогресі людства...» [11, 78].

Отже, у вирішенні найважливіших для всього людства завдань головну роль повинна відігравати сучасна освіта, що потребує найсуттєвішого реформування на основі нової філософії освіти. З одного боку, освіта як соціальний інститут є сукупністю певних установ, осіб, які забезпечені спеціальними матеріальними засобами і здійснюють конкретні соціальні функції, з іншого боку, освіта – це набір, система ідей, правил, положень, стандартів, норм діяльності, поведінки людей у ситуаціях освітянського життя, що визначаються типом суспільства, політичним, державним ладом, соціально-класовими й економічними відносинами.

Сучасна вітчизняна соціокультурна реальність диктує необхідність суттєвих змін у тенденціях розвитку освіти як засобу розвитку людини, основними серед яких є: 1) адаптованість системи освіти до освітніх, соціокультурних і духовних потреб особи (людське життя – найвища цінність); 2) поліваріантність освітніх закладів, установ, систем (національна школа, навчальні заклади стаціонарного, заочного, міського, сільського, спеціального типів), неформальна освіта й самоосвіта; 3) нові відносини між освітою і суспільством (оперативне й ефективне задоволення потреб українського суспільства, демократизація суспільного життя через освіту, забезпечення свобод і прав людини тощо); 4) подолання міжнародної ізоляції, входження до європейського і світового освітянського простору; 5) зростання ролі та значення загальнолюдських цінностей як критеріїв результативності освітянської діяльності. Ці й інші тенденції відображають складний і важкий шлях реформування системи освіти в Україні, піднесення її рівня до розвитку світової культури, вимог демократичних перетворень в українському суспільстві, суттєво допомогти у вирішенні яких і покликана філософія освіти.

Отже, значна роль філософії освіти у вирішенні найважливіших проблем як усього сучасного людства, так і українського народу, потребує тих суттєво

нових заходів, спрямованих на активізацію розробки концептуальних основ дисципліни та їх впровадження у всі види освітянської діяльності [1, 72].

### ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку / В.П. Андрущенко, В.С. Лутай // Наукові записки АН ВШ України. – Вип. 6. – 2004. – С. 59–72.
2. Андрущенко В.П. Основні методологічні принципи філософської рефлексії освіти / В.П.Андрущенко // Вища освіта України. – № 3. – 2007. – С. 5–8.
3. Берегова Г.Д. Українська соціологія сьогодні / Соціологія: Частина І. Історія соціології // Г.Д. Берегова. – Херсон: Айлант, 2011. – 322 с.
4. Вечірко Р.М. Українська та зарубіжна культура: посібник / Р.М. Вечірко; [кер. авт. кол. Р.М. Вечірко]. – К.: КНЕУ, 2003. – 367 с.
5. Дзюба І. Україна перед Сфінксом майбутнього / І. Дзюба. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2001. – 35 с.
6. Довгаль С.А. Філософія освіти як галузь наукового знання / С.А. Довгаль // Соціально-гуманітарні науки: [зб. наук. праць] – К. : 2009. – Випуск 32. – С. 146–151.
7. Капська А.Й. Соціальна педагогіка; [3-тє вид., перероб. і доп.] / [за ред. А.Й. Капської]. – К.: Центр учбової літератури, 2006. – 468 с.
8. Орлова Э.А. Культурная система / Новая философская энциклопедия; [Электронный ресурс] / Институт философии Российской академии наук. – Режим доступа:  
<http://iph.ras.ru/elib/2251.html>.
9. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка / С.С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
10. Сухова Н.М. Становлення методологічних засад філософії освіти як пріоритетної галузі гуманітарного знання: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 / Н.М. Сухова. – К.: АПН України. Ін-т вищ. Освіти, 2001. – 17 с.
11. Філософські абрисы сучасної освіти: [монографія] / [І. Предборська, Г. Вишинська В. Гайденоко та ін.]; за заг. ред. І. Предборської. – Суми: ВТД Університетська книга, 2006. – 226 с.

### РЕЗЮМЕ

**Г. Д. Береговая.** Методологические функции философии образования в отечественном социокультурном пространстве.

*В статье рассматривается роль философии образования в новой отечественной социокультурной реальности, которая заключается в методологическом подходе к образовательно-воспитательному процессу, реформировании системы образования и подъеме ее уровня до развития мировой культуры.*

**Ключевые слова:** философия образования, социокультурная реальность, образование, воспитание, социализация, культура.

### SUMMARY

**G. D. Beregovaya.** Methodological Functions of Philosophy of Education in the National Socio-Cultural Space.

*The article examines the role of philosophy of education in the new national socio-cultural reality, which consists both in the methodological approach to teaching and educational process and reforming the education system, as well as raising its level up to the development of world culture.*

**Key words:** *philosophy of education, socio-cultural reality, education, upbringing, socialization , culture.*